

Múzsák a Teátrum téren - 200 éve nyílt meg a pesti Német Színház

2012/03/12 - 2012/09/02

[1]A Budapesti

Történeti Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár közös kiállítása.

„Miért érdekes ma ez az évforduló? A pesti Német Színház (Királyi Városi Színház) Közép-Európa akkori legnagyobb színházépülete volt a maga 3500 fős befogadóképességével, nagyobb, mint a korabeli bécsi színházak: a Burgtheater, a Theater in der Josephstadt, stb. Kétszáz éve, 1812. február 9-én Kotzebue István királyról szóló darabjával nyílt meg a színház, a zenét Beethoven írta hozzá.

A színház a 19. századi Magyarország rohamosan fővárossá fejlődő városa, Pest társadalmi életének középpontja volt. Habár németül folytak az előadások – a színművektől az operáig – magyar színészek (pl. Déryné), karmesterek (Erkel Ferenc) is felléptek itt. A Német Színház kávéházaival, üzleteivel, a belváros ma is legnagyobb terén, a mai Vörösmarty téren állt, dunai oldalán pedig kis késéssel megépült Pollack Vigadója. Az épülettömbhöz nem volt kegyes a sors – a színház 1847-ben leégett, a Vigadót pedig két évvel később lőtték szét a honvédsereg által ostromlott császári várparancsnok, Hentzi ágyú.

[2]A történet

kezdetek - színjátszás Pesten és Budán

A Duna bal partján fekvő, német polgárok lakta kereskedővárosban, Pesten már a 18. század utolsó harmadától rendszeresen szerepeltek a német nyelvterületről érkező hivatásos vándorszíntársulatok. Alkalmi játszóhelyeiket az 1774-ben a középkori városfal bástyájában berendezett Rondella színpada és mintegy ötszáz fős nézőtere váltotta föl. Budán pedig II. József intézményteremtő programjának részeként alakították ki a tisztviselő-polgárok és az udvar, a kormányzervek képviselői számára a Várszínházat a karmelita kolostor volt templomában (1787).

Ahogy az iker-városok fokozatosan fejlődtek, Budából kormányshely lett, Pesten pedig több egymás mellett élő nemzetiség kezdte kialakítani a maga intézményeit (a német ajkúak mellett a szerbek, s lélekszámban harmadikként a magyarok). A Rondella magasabb színvonalú (igaz, fokozatosan romló körülményekkel sújtott) játékterén kívül ideiglenes épületek is otthont adtak a színi szórakoztatásnak (mint az 1794-ben nyitott Tuschl-féle nyári színház, Sommer-Theater, más néven krajcáros komédia, ami 1804-ig állt a leendő nagy színház helyén).

A város népessége egyre lendületesebben növekedett (bár 1812-ben is csak alig érte el a 33 000 főt), s Pest vezetése elhatározta, méltó épületet emel a német színeszetnek az ország fővárosában. Így került sor az évtizedekig tartott előkészületekre, s nyílt meg azután a királyi városi színház, a Königliche Städtische Theater Pesten.

[3]Színház-vigadó

tervek a 18. sz. végén

Pest II. József (1780–1790) közigazgatási reformjai következtében egyre több országos hivatal székhelye lett, ezzel az ország központja Pozsonyból Budára és még inkább Pestre helyeződött át.

1806-ban az udvari kancellária Johann Aman (1765-1834) udvari alépítészt nevezte ki a színház tervezési feladatára, akivel József nádor kezdte el a tárgyalásokat. Pesti helyszíni szemlélén úgy döntöttek, hogy a színház a tér felé, a vigadó a Duna felé nézzen. I. Ferenc 1807-ben hagyta jóvá a terveket, a kivitelezéssel Pollack Mihály pesti építőmestert bízták meg. Aman először a két épületrészt magában foglaló téglalap alaprajzban gondolkodott, majd a nyugati, folyó felőli oldallal – a helyszínhez igazodva – kilépett a derékszögű koordináta-rendszerből. A tervből ekkor csak a színházrész valósult meg, mintaadója a milánói Scala volt. A bejárat az ovális előcsarnokba nyílt, kétoldalt a kétkarú lépcsőházakkal, ezután következett az akár 3500 főt is befogadó hatalmas, félkör alaprajzú nézőtér a több emeletes páholysorral és színpaddal. A klasszicista, portikuszos főhomlokzatot Franz Vogl és Fritz Berringer szobrai díszítették, a Magyarország diadalát ábrázoló előfüggöny Joseph Abel rajza alapján készült. Az épület színházrész 1812 februárjában nyílt meg. A másik épületrészt, a Vigadót 1829–1832 között Pollack Mihály építette fel, saját tervei szerint.

[4]A színház

működése (1812-1847)

A nyitóelőadás pompáját és telt házát később csak nehezen tudták megközelíteni a bérlő-igazgatók, ám a német színház repertoárja és játékmódja előbb mintául, majd versenytársul szolgált a többi hazai együttes számára, bármely nyelven játszottak is. A német színház társulatát több forrásból biztosították a direktorok, birodalmi német vagy osztrák színészekkel, később magyarországi születésű tagokkal is. Rendszeresen hívtak vendégművészeket Bécsből, sőt, a húszas évektől már időnként magyar előadókat is fölléptettek a közönség bővítésének szándékával. A pesti polgárokat ugyanolyan műsordarabokkal szórakoztatták, mint a kontinens más, a német kultúrkörbe tartozó régiójában: elsősorban zenés művek, operák, bécsi népszínművek, s vígjátékok, paródiák szerepeltek a színlapokon, s időnként egy-egy jelesebb klasszikus, vagy magyar tárgyú történeti színmű. A Pesti Német Színház iskolája volt a reformkor (immár nemzeti programmal indult) színházcsinálóinak épp úgy, mint a városi közönségnek, és a polgári városvezetésnek. A hatalmas épület működtetése, fenntartása, esténkénti megtöltése nagy feladatot rótt mindnyájukra. De állt és játszott a nagy színház, ezzel lehetőséget teremtve a polgári színjátszás elfogadottságának növelésére, új közösségi és művészi funkciók kiépítésére.

Kiállításunkon a Pesti Német Színház dokumentumai sorában ízelítőt adunk arról, mit, kik és hogyan játszottak a korszak legnagyobb közép-európai színházában, hogyan változott az ízlés a késő barokk látványelemektől a biedermeier szórakoztatáson és a korai történeti témák bemutatásán át a koraromantika művészi igénye s a nemzeti tematika megjelenéséig.

[5]A színház

leégése (1847) és az újjáépítési tervpályázat

A színház az 1838-as árvízben megsérült, majd 1847. február 2-án – valószínűleg az előző esti előadás egy „eltévedt röppentyűje”, vagy az új fűtésrendszer hibája miatt – leégett, csak a teherhordó falak maradtak meg. A Szépítő Bizottmány még abban a hónapban nemzetközi tervpályázatot írt ki a színház újjáépítésére. 13 pályamű érkezett be, a nyertes Carl Roesner bécsi építész lett, a második díjat Hüppmann Ferencnek, a harmadikat a hamburgi G. Louisnak ítélték. 1847 októberében ennek ellenére Hild Józsefet bízták meg a tervezéssel, ám az 1848-as forradalmi év eseményei, majd a Vigadó Hentzi általi szétlövetése ellehetetlenítették az építés ügyét. Az újjáépítéssel Ybl Miklós is többször foglalkozott, az új Vigadó végül Feszl Frigyes romantikus alkotásaként épült újjá (1859–1865). A német nyelvű színháztársulatnak 1853–1870 között az Erzsébet téri ún. Nottheater ideiglenes épülete adott otthont. A korábbi német színház romjait lebontották, helyén 1873-ban Haas Fülöp szőnyegáruháza és bérháza épült fel.

[6]A német nyelvű

színháztársulat Pesten a Királyi Városi Színház épületének megsemmisülése után

A nagy színház leégését és 1849-es lebombázását követően új, ideiglenes épületet emeltek a német

társulatok számára az Újvásártéren (ma Erzsébet tér). 1853-ban kezdtek játszani a Nottheater falai között, ami egészen 1870. április 9-éig működött. Ebben a színházban hangzott föl Pesten első ízben Wagner muzsikája. A következő német színház 1869-ben épült a Gyapjú utcában (ma Báthory utca), ahol az újabb korszakot fémjelző szórakoztató, ifj. Johann Strauss, az operett-király művei aratták első sikereiket a már erősen fogyatkozó német ajkú pesti közönség előtt. A Gyapjú utcai Német Színház épülete 1889. december 20-án égett le. Ez után a német nyelvű színjátszás már csak rövid időre tudott otthont lelteni a Városliget szélén. Az Aréna úton (a mai Dózsa György úton) állt Színkört 1879-ben bérelte ki Feld Zsigmond. De 1889 után már ebben a házban is magyarul játszottak.

A színháztörténeti anyag nagy részét az Országos Széchényi Könyvtár Színháztörténeti Tárának gyűjteményéből válogattuk, néhány szép akvarellt az MTA Könyvtárának kéziratárából kölcsönöztünk, a többi műtárgy a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli Múzeuma és Fővárosi Képtár gyűjteményeiből való.”

Forrás: [Budapesti Történeti Múzeum](#) [7]

Helyszín: Budapesti Történeti Múzeum Vármúzeuma, Metszettár

Megtekinthető: 2012. március 21.- szeptember 2.

Kurátorok: Farbak Péter (BTM) – Rajnai Edit (OSZK) – Sirató Ildikó (OSZK)

2012/05/12 - 11:47

Forrás webcím: <https://oszk.hu/kiallitasok/muzsak-teatrum-200-eve-pesti-nemet-szinhaz>

Hivatkozások:

[1] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz2.jpg>

[2] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz1.jpg>

[3] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz3.jpg>

[4] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz5.jpg>

[5] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz6.JPG>

[6] <https://oszk.hu/sites/default/files/pnsz4.jpg>

[7] <http://www.btm.hu/?q=pnsz2>

[8] <https://oszk.hu/category/foszotar-es-pozicionalo/kiallitas-archivum-2012>